



# ERFGOED BRUSSEL

April 2017 | Nr 22

Dossier **ART NOUVEAU**

Varia **DE EIGENDOM *LE FÉBURE***  
**REMIGIO CANTAGALLINA**

# ERFGOED BRUSSEL

April 2017 | Nr 22

Dossier ART NOUVEAU

Varia DE EIGENDOM LE FÈBRE  
REMIGIO CANTAGALLINA

DOSSIER

## HET HOTEL SOLVAY VAN VICTOR HORTA

HET SOMPTUEUZE  
STADSPALEIS VAN  
EEN INDUSTRIËLE  
FAMILIE

**WERNER ADRIAENSSENS**

CONSERVATOR COLLECTIES 20STE EEUW,  
KONINKLIJKE MUSEA VOOR KUNST EN GESCHIEDENIS  
VRIJE UNIVERSITEIT BRUSSEL



De eetkamer op de bel-etage (© KIK-IRPA, Brussel).

*IN 1894 KRIJGT VICTOR HORTA DE OPDRACHT OM VOOR ARMAND SOLVAY EEN WONING TE ONTWERPEN DIE PAST BIJ ZIJN STATUS. OPVALLEND IS DAT HORTA VOOR HET GRONDPLAN VAN HET HOTEL SOLVAY NIET DEZELFDE DURF AAN DE DAG LEGT ALS VOOR ANDERE WONINGEN DIE HIJ IN DIEZELFDE PERIODE ONTWERPT. De middelen die hij ter beschikking krijgt zullen hem evenwel in staat stellen om enkele innoverende technieken op deze woning toe te passen en vooral om zijn talent als interieurkunstenaar ten volle te ontwikkelen. Dit artikel belicht zowel de bouwgeschiedenis en de kwaliteiten van deze uitzonderlijke realisatie als de sociologische kenmerken van dit type woning.*

In november 2000 werd het Hotel Solvay, samen met drie andere woningen van de architect Victor Horta, ingeschreven op de lijst van het Werelderfgoed. Deze herenwoning met de allures van een stadspaleis is de meest luxueuze creatie van de art-nouveau-architect. Bijzonder is dat het interieur uitzonderlijk goed bewaard is gebleven. Het is daarom belangrijk als voorbeeld van een stijl en van het werk van een architect. De woning bewijst niet enkel het stilistische meesterschap van Horta maar ook zijn technisch vernuft. Bovendien illustreert de woning als geen ander hoe de hoge burgerij in Brussel leefde tijdens het fin-de-siècle. Het vertelt ons veel over zijn bewoners, de familie Solvay, die in de jonge natie die België toen was een immens fortuin had vergaard dankzij de industrie.

.....

### **EEN PRESTIGEWONING MET VICTOR HORTA ALS ARCHITECT**

Om zijn nieuwe functie aan het hoofd van *Solvay et C<sup>o</sup>* naar behoren te kunnen vervullen besefte Armand Solvay dat hij net zoals zijn

oom Alfred een prestigieuze woning nodig had. Jules Brunfaut, de architect die de herenwoning van zijn oom had gebouwd, zou een voor de hand liggende keuze zijn geweest. Kiezen voor de jonge Victor Horta zorgde, zoals het wordt aangehaald door de architect in zijn memoires, voor de nodige commotie in de familie: *“Avec cela la décision de prendre l’architecte ‘le plus coûteux de la ville’ et le moins conforme à l’idée de ce que devait être un hôtel de bon aloi! Il y avait de quoi inquiéter toute la famille, sauf le père, voyant largement pour lui-même et ses enfants et surtout pour son fils aîné”*<sup>1</sup>. Het is verrassend dat het de introverte Ernest was die deze gedurfde keuze ondersteunde.

De beslissing van Armand werd niet alleen gesteund door Ernest, het is niet uit te sluiten dat hij ze ook had gestuurd. Het was immers Charles Lefébure, de privésecretaris en intimus van vader Ernest, die Armand had overtuigd om Horta als bouwmeester te engageren voor zijn woning. Als goede vriend van Emile Tassel, sinds 1886 medewerker van Solvay, kende Lefébure het potentieel van de architectuur van Victor Horta. Het jaar voordien, in 1893,



**Afb. 1**  
De voorgevel van het Hotel Solvay in 2017  
(© KIK-IRPA\_GOB).

had Tassel zijn huis, dat later zou worden beschouwd als het manifest van de art nouveau, laten ontwerpen door Horta. Armand ging die woning in aanbouw bezoeken op 12 oktober 1894 in gezelschap van de architect.<sup>2</sup> Op dat ogenblik was Horta net begonnen met het uitwerken van het programma van het Hotel Solvay. De opdracht was duidelijk: het ontwerp van een ruime woning met royale receptieruimten, dienstvertrekken en een uitgebreid privégedeelte.

## HET SOLVAY IMPERIUM

Tot op vandaag wordt de naam Solvay geassocieerd met soda of natriumbicarbonaat. Dat natuurlijk gevormde product was al bekend in de Oudheid. De Egyptenaren verzamelden het bij de meren van Wadi Natroen in de westelijke Nijldelta. Het werd gebruikt voor mummificatie, voor het bleken van linnen en voor de productie van glas en zeep. Door zijn vele toepassingen is het een belangrijke grondstof. In de 18de eeuw werden de eerste pogingen ondernomen om soda synthetisch te fabriceren. In 1791 patenteerde de Fransman Nicolas Leblanc een industrieel procédé voor de fabricatie van soda op basis van zeezout. Dat productieproces was echter zeer omslachtig, duur en heel vervuilend. De zoektocht naar een alternatief, gebaseerd op een ammoniakverbinding, veroorzaakte omstreeks het midden van de 19de eeuw een ware wedloop van patenen. Uiteindelijk was het de autodidact Ernest Solvay (1838-1922) die erin slaagde om een lonend productieproces te ontwikkelen. Op 15 april 1861 nam hij een eerste patent. In 1863 werd een octrooi toegekend dat gold voor verschillende landen en op 26 december van datzelfde

jaar werd *Solvay et C<sup>ie</sup>* opgericht. De eerste jaren waren bijzonder moeilijk, maar vanaf 1870 zou het bedrijf zich ontwikkelen tot een multinational<sup>1</sup>.

Ernest Solvay vormde van bij het prille begin een hecht team met zijn broer Alfred (1840-1894), die de echte spilfiguur in het succesverhaal zou worden. Alfred richtte de fabrieken in Couillet nabij Charleroi op, die hij tot 1879 zou leiden. Daarna vestigde hij in Brussel de centrale administratie van *Solvay et C<sup>ie</sup>*. Hij bouwde de commerciële strategie uit, sloot belangrijke internationale contracten, deals en allianties. Ernest trok zich gaandeweg uit de dagelijkse leiding terug en legde zich steeds meer toe op persoonlijke wetenschappelijke projecten.<sup>2</sup>

In tegenstelling tot zijn introverte broer Ernest, was Alfred een mondaine figuur. Zijn rol als commerciële gangmaker maakte de organisatie van recepties en diners noodzakelijk. Daarvoor had hij in 1888 op het nummer 137A van de Louizalaan een somptueuze herenwoning in neorenaissancestijl laten bouwen door de architect Jules Brunfaut.<sup>3</sup> Volgens Victor Horta

had de gewillige Alfred zich meer dan hem lief was laten verleiden tot het etaleren van rijkdom door toedoen van zijn echtgenote Marie Solvay-Masson. Voor haar was dat inherent aan de hoge status die zij hadden verworven. Ook na het overlijden van haar echtgenoot, zo herinnerde Horta zich, ging zij door met het geven van recepties, "[...] *probablement par devoir et aussi pour la satisfaction de la jeune famille*". Met de 'jonge familie' bedoelde Victor Horta de tweede generatie. De familie Solvay behoorde intussen tot die klasse die in de laatste decennia van de 19de eeuw door de industriële schatrijk was geworden. De kinderen van de oprichters plukten volop de vruchten van het fortuin.

## NOTEN

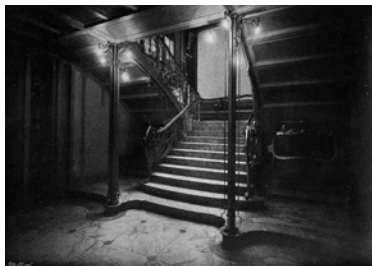
1. BERTRAMS, K., COUPAIN, N. & HOMBURG, E., *Solvay. History of a Multinational Family Firm*, University Press, Cambridge, 2013, pp. 12-31.
2. *Idem*, p. 87.
3. De woning is afgebeeld in het tijdschrift *L'Émulation*, jg. 18, nr 12, 1892, pl. 28-31.
4. HORTA, V., *Mémoires. Texte établi, annoté et introduit par Cécile Dulière*, Ministère de la Communauté française de Belgique, Bruxelles, 1985, p. 65: "[...] *waarschijnlijk als een plicht en ook tot voldoening van de jonge familie*".

De herenwoning moest worden gebouwd op de prestigieuze Louizalaan, de brede luxueuze promenade die naar het Ter Kamerenbos liep en waar reeds verschillende familieleden waren gevestigd. Enkele dagen na zijn huwelijk verwierf Armand Solvay op die laan een ruim perceel van 950 m<sup>2</sup> dat hij op 20 juni 1894 samen met Victor Horta had bezocht. Vanaf dat ogenblik ging het snel: op 25 augustus toonde Horta aan Solvay de eerste schetsen. De eerste plattegronden op schaal 1/100 werden

getekend op 2 september. Op 30 september werd het materiaal voor beton voor de funderingen besteld en in oktober werd het terrein bouwklaar gemaakt. De bouwaanvraag bij de Stad Brussel werd ingediend op 9 juli 1895. Tussen september en juli werd het volledige programma uitgewerkt, het lastenboek geschreven en de uitvoeringsplannen getekend<sup>3</sup>.

De stad Brussel maakte in eerste instantie bezwaar tegen de erkers, die het uitzicht van de burelen zouden kunnen belemmeren. De façade

(afb. 1) wordt effectief gedomineerd door twee erg geprononceerde erkers. Zij geven aan de gevel een dynamische golvende beweging en lopen over twee verdiepingen. Ze worden bekroond met een balkon. Tussen de erkers, ter hoogte van de eerste verdieping, loopt een balkon waarvan de borstwering net als voor de twee andere in rijkelijk smeedijzer werd gerealiseerd. Op zijn gevelplan is tevens zichtbaar dat de architect het horizontale karakter van de gevel benadrukt door de onderbouw volledig uit hardsteen



**Afb. 2**

De hal omstreeks 1902 (*L'Art Décoratif*, jg. 4, nr 42, 1902, p. 230 © KMKG).

op te trekken en door ter hoogte van de bel-etage banden hardsteen af te wisselen met witsteen. Vanaf de tweede verdieping is de gevel volledig opgetrokken uit witsteen.

Op 20 augustus 1895, een maand nadat de bouwaanvraag werd ingediend, werden de plannen goedgekeurd door de bevoegde diensten. Vanaf de goedkeuring kon door het Brusselse aannemersbedrijf Ed. François verder worden gebouwd op de funderingen, die al vergevorderd waren toen de aanvraag werd ingediend. In juli 1898 was het huis bewoonbaar. Zoals blijkt uit de bevolkingsregisters van Brussel, werd het op 17 december van datzelfde jaar de nieuwe domicilie van de familie Solvay-Hunter. Tijdens de werken woonde Armand met zijn echtgenote in de Louizalaan 178, de woning van zijn broer Edmond, waarschijnlijk om de werf nauwgezet te kunnen opvolgen.



**Afb. 3**

De hal in 2017 (© KIK-IRPA\_GOB).

Het gebouw beantwoordt globaal aan de typologie van het Brusselse *hôtel particulier* met inrijpoort en een berijdbare doorgang, het woongedeelte aan de straatkant en het koetshuis en de koetsierswoning achteraan de tuin, een aparte circulatieruimte voor personeel en voor bewoners en gasten.

De architect vertaalde dit programma in een lage, gelijkvloerse verdieping, een vestibule die in contact staat met een grote vestiaire met aangrenzend bureau of spreekkamer. Op de bel-etage, aan de straatzijde, bevinden zich de salons, die over de hele breedte lopen. Aan de tuinzijde situeert zich de eetkamer, die is voorzien van een ruim terras. Op de tweede verdieping

bevinden zich de slaapkamers, de badkamer en de bureaus van het echtpaar Solvay. Op de derde verdieping zijn er de kinderkamers. De personeelsvertrekken, bereikbaar via een dienstrap, bevinden zich in het souterrain en op de mansardes. "Enfin, un hôtel comme tous les autres [...]" stelde Horta in zijn memoires<sup>4</sup>. Effectief, in tegenstelling tot verschillende andere woningen die de architect omstreeks dat moment ontwierp, kan worden gesteld dat het grondplan een variant is op het klassieke grondplan van een traditionele herenwoning. Het voldoet aan een aantal geplogenheden van een gefortuneerde klasse die geregeld diners en recepties diende te organiseren en die beschikte over veel personeel. In het geval van de

## DE BEWONERS VAN HET HOTEL SOLVAY

Armand Solvay (1865-1930) was de oudste zoon van Ernest. Hij volgde op 7 mei 1894 zijn oom Alfred, die op 23 januari 1894 vrij onverwacht was overleden, op aan het hoofd van het bedrijf *Solvay et C<sup>ie</sup>*. Enkele maanden

later, op 16 juni, huwde hij met Fanny Hunter (1870-1952). Zij was de dochter van de Engelsman John William Hunter. Die had zich in 1869 geassocieerd met William Joseph Kennedy, de eigenaar van een rederij die in 1806 was opgericht in Antwerpen. Na het partnership emigreerde Hunter naar de Belgische

havenstad om het cargadoorbedrijf *Kennedy, Hunter & C<sup>o</sup>* te leiden. Dat de Hunterdochters een goede partij waren voor de Solvays, blijkt uit het feit dat Edmond Solvay, de broer van Armand, in 1897 huwde met Mary-Ann Hunter, de zus van Fanny.



Afb. 4

Gezicht op de bel-etage omstreeks 1902 [L'Art Décoratif, jg. 4, nr 42, 1902, p. 233 © KMKG].

familie Solvay – zoals blijkt uit de bevolkingsregisters van de periode 1900-1910 – liep dat op tot twaalf personeelsleden! De woning is helemaal afgestemd op haar functie: de gelijkvloerse verdieping en de bel-etage fungeren als de publieke appartementen waar de rijkdom in al haar facetten wordt geëtaleerd (afb. 2 tot 5). De privéappartementen, waarvan de inrichting soberder is, bevinden zich op de tweede en de derde verdieping. Zoals gebruikelijk in dergelijke woningen zijn zowel de publieke als de privéappartementen toegankelijk via de personeelstrap, die ook toegang geeft tot de technische ruimten zoals het office of de bijkeuken. Afwijkend van het klassieke stramien is echter de ligging van de keuken, die zich niet in het souterrain maar op de benedenverdieping aan de inkomhal bevindt.

De vraag kan worden gesteld waarom Horta voor het grondplan van het Hotel Solvay niet dezelfde durf aan de dag heeft gelegd als voor de woningen Tassel uit 1893 of van Eetvelde uit 1895. Het antwoord daarop geeft de bouwmeester zelf, weliswaar wat omfloerst in zijn



Afb. 5

Huidig gezicht op de bel-etage [© KIK-IRPA\_G0B].

memoires: “*Armand chassait de race pour la simplicité et la bonté; les relations avec lui étaient amicales, accentuées par l’intelligence et le charme de sa femme, heureusement plus accessible au modernisme que son mari qui, lui, n’avait vécu que dans un milieu où la modération faisait place à l’audace et où l’art était avant tout, obligatoirement, ‘de bonne société’, lisez de ‘style’, pour ce qui concerne l’architecture*”<sup>5</sup>.

## INDUSTRIËLE ARCHITECTUURPRINCIPES

Maar Horta wist niettemin enkele van zijn innoverende basisprincipes te verwerken in dit klassieke grondplan. Eigen aan Horta is de toepassing in een woonhuis van de principes van de industriële architectuur, zoals die in de tweede helft van de 19de eeuw waren ontwikkeld. Zo wordt de woning volledig gedragen door een

skelet van metaal. In de receptie-ruimten wordt het voordeel van dit bouwprincipe volop benut. Het laat immers toe een volledig open ruimte te creëren die de vestibule, de eetkamer en de salons ruimtelijk in elkaar doet overlopen. Eigenlijk betreft het één grote open ruimte die moduleerbaar is: door de plaatsing van houten wanden met veelkleurige glasramen waarvan elementen afzonderlijk kunnen worden geopend of gesloten, kunnen naargelang de behoefte van het moment al dan niet aparte ruimten worden gecreëerd. Het metalen skelet wordt daarbij niet weggelaten achter stuc of natuursteen maar bewust zichtbaar gelaten en opgenomen in het decoratief programma door een patinerings van het ijzerwerk die aansluit bij het globale coloriet dat Horta zal hanteren.

Een tweede kenmerk van Horta's architectuur is het doorbreken van de klassieke indeling van de Brusselse woning, waar circulatieruimte en leefruimte van elkaar zijn gescheiden en de woonruimten achter elkaar worden geschikt in een 'enfilade', waardoor de middelste ruimte geen daglicht krijgt. Horta zal in al zijn woningen circulatieruimte en leefruimten tot een geheel samenbrengen en het daglicht tot in het 'hart' van de woning leiden door het gebruik van lichtschachten. De eretrap werd zo parallel aan de gevel geplaatst en verbindt op theaterlijke wijze de vestibule met de bel-etage. Deze monumentale trap werd verlicht via een lichtschacht. Het daglicht werd gefilterd door het Amerikaans glas van een majestueuze koepel. Een tweede trap die van de bel-etage naar de privéappartementen leidt, is eveneens voorzien van natuurlijke lichtinval door een tweede lichtschacht (afb. 6).



**Afb. 6**

Gezicht vanaf de bel-etage op het glasraam en het werk *La Lecture dans le Parc* van Théophile Van Rysselberghe (© KIK-IRPA, Brussel).

Dankzij de mogelijkheden van de staalconstructie die ervoor zorgt dat de wanden niet meer dragend zijn, kunnen grote muuropeningen worden gemaakt, waardoor Horta de hele woning kon laten baden in natuurlijk licht. Zo werden in de buitengevels over de volledige breedte enorme raampartijen ingewerkt.

## INTEGRATIE VAN DE MODERNSTE SNUFJES

De twee lichtschachten speelden ook een essentiële rol in het systeem van verwarming en verluchting van de woning. Horta ontwikkelde een systeem van constante luchtverversing. In de gevel werden roosters aangebracht waardoor buitenlucht werd aangevoerd. De kern van de installatie werd gevormd door een klassieke stoomketel waarmee



zowel de radiatoren als de convectoren in de trappenhal werden verhit. De trappenhuizen functioneerden daarbij als een verticale schacht. De aangevoerde lucht die stijgt door de warmte werd opnieuw afgevoerd via rasters die uitgaven op de lichtschachten. De gaskachels, die in de 19de eeuw opgang hadden gemaakt, fungeerden als lokale bijverwarming en moesten zorgen voor een comfortabel gevoel. Horta paste hiermee de verworvenheden van de verwarmingstechnologie toe die tot dan enkel waren gerealiseerd voor grote gebouwen, gebaseerd op natuurlijke warmtespreiding en ventilatie. Dit bijzonder vooruitstrevende systeem spreekt voor Horta's technisch inzicht<sup>6</sup>.

De tweede innovatie die ook eerst zijn toepassing kende in openbare gebouwen, is de introductie van elektrische verlichting. Uit het ontwerp van de verlichtingsarmaturen – de wand- en plafonddampen en de kroonluchters – die hoofdzakelijk in 1900 werden gerealiseerd, blijkt dat hij goed begrepen heeft dat elektriciteit veel meer mogelijkheden biedt voor de ontwerper. Een elektrische lamp hoeft immers niet, zoals dat vereist is voor kaars- of gasverlichting, naar boven te zijn gericht. Horta ontwierp dan ook armaturen met lichtpunten die net als vuurwerk alle richtingen uitgaan. De lampen – die een veel lager vermogen hadden dan nu het geval is – waren over-

vloedig aanwezig. Alleen al voor de receptieruimten waren er 166! Het effect moet 's avonds sensationeel zijn geweest, zowel voor de genodigden als voor de passanten van de Louizalaan die dergelijke verlichting nooit eerder hadden gezien. Dankzij de enorme vensters van de bel-etage was de spectaculaire verlichting 's avonds van buitenaf zichtbaar.

Een andere ongeziene luxe in de woning waren de toiletten, wastafels en de badkamer met koud en warm stromend water (afb. 7 en 8). Niet alleen het globale aspect daarvan roept herinneringen op aan kajuiten, de technische voorzieningen zoals de evacuatie van het stromend water uit de kantelende bekkens die zijn ingebouwd in de toilettafels, zijn rechtstreeks overgenomen van de moderne inrichting van boten. Het is niet ondenkbaar dat de familiale achtergrond van Fanny Hunter daarvoor determinerend was.

## EEN MAGISTRALE INRICHTING

De opdracht beperkte zich niet alleen tot de architectuur. Victor Horta werd ook gevraagd om de volledige decoratie en inrichting voor zijn rekening te nemen. Het was de eerste opdracht die hij kreeg waarvoor hij ook het volledige interieur, tot het kleinste detail toe, moest ontwerpen. Zelf herinnerde hij het zich als volgt:

*“Commencer et achever un hôtel pour le gros œuvre, ce n'est rien [...]. Mais le meubler, c'est-à-dire faire tout au complet depuis une crosse de porte, jusqu'aux lustres, depuis un tabouret jusqu'aux lits, depuis les pavements, parquets et tapis, c'est une autre chanson: non un autre concert!”<sup>7</sup>.*

Toen de familie Solvay einde 1898 haar intrek nam in de nagelnieuwe woning, was het interieur nog lang niet afgewerkt. Uit de persoonlijke agenda's van Horta kan worden afgeleid dat op dat ogenblik de algemene decoratiewerken wel voor een groot deel waren beëindigd zodat het huis bewoonbaar was. Maar veel interieurelementen moesten nog worden ontworpen en gerealiseerd, zoals glasramen, meubilair, beslag, verlichtingsarmaturen wandbekleding en tapijten. Uit het facturenboek van het Hortamuseum, waarin van elke opdracht tussen 1900 en 1907 alle rekeningen werden genoteerd, blijkt dat de laatste kwitantie van een onderaannemer, de marmerbewerker Boucneau, van 19 december 1903 dateert. De laatste openstaande factuur tussen Horta en Solvay was al sinds 25 maart van datzelfde jaar vereffend<sup>8</sup>.

Tussen de eerste concrete afspraak van Armand Solvay met Victor Horta en de betaling van de laatste factuur ligt een periode van bijna negen jaar. Dat is een lange tijdsperiode, die enerzijds valt te verkla-

## VICTOR HORTA EN DE FAMILIE SOLVAY

Het Hotel Solvay was niet de enige opdracht van Victor Horta voor deze familie. In 1894 zou Ernest Solvay de architect engageren om werken uit te voeren aan het kasteel dat hij in 1893 in Terhulpen had gekocht. Horta moest het aanpassen aan

het moderne comfort, transformaties moesten worden doorgevoerd en enkele kamers moesten volledig worden heringericht. Ook de opdracht voor het familiegraf op het kerkhof van Elsene werd hem in 1894 toevertrouwd en hij ontwierp ook nog de sokkel voor het monument van Alfred Solvay, dat in 1895 werd ingehuldigd. Later, voor

de wereldtentoonstelling in Luik in 1905, zou Horta ook nog het paviljoen van de firma *Solvay et C<sup>ie</sup>* ontwerpen. Voor de dochter van Alfred Solvay, Alice, en haar echtgenoot baron Henri de Wangen realiseerde Horta tussen 1896 en 1899 een kasteel in het Franse Chambly.

ren door externe factoren en anderzijds door de hoge perfectiegraad die de architect zelf nastreefde voor het ontwerp en de realisatie van de interieurelementen. Het eerste noemenswaardige oponthoud was te wijten aan de late levering van enkele draagbalken in staal, waardoor de hele werf stil kwam te liggen. Een andere oorzaak van de vertraging was Horta's oordeel dat de modellen voor het meubilair dat hij had ontworpen nog niet volmaakt waren<sup>9</sup>. Het typeert hoezeer de architect de absolute perfectie nastreefde. En dat stond dan nog los van de bijzonder tijdrovende ontwerpprocedure voor elk object. Van elk voorwerp maakte Horta uit de losse pols en zonder enige schaal-aanduiding een aantal schetsen. Wanneer de architect had beslist welk ontwerp hij uiteindelijk wilde realiseren, moest een ateliermedewerker het op een groter formaat tekenen. Die tekening werd door Horta verbeterd vooraleer ze op ware grootte en in verschillende sneden op papier werd uitgewerkt. Van de definitieve tekening maakte een beeldhouwer in het atelier een maquette van gips.

Voor meer gecompliceerde interieurelementen zoals een stoel, realiseerde de beeldhouwer een ijzeren frame dat met leem of pastaline (beeldhouwerspasta) werd bekleed totdat de definitieve vorm werd benaderd. Daarvan werd een afgietsel gemaakt waarvan de werving van zowel de zitting als de rugleuning werden bijgewerkt vooraleer een definitief afgietsel werd gemaakt. Daarna diende de schrijnwerker het zitmeubel te realiseren in de houtsoort die de architect had bepaald. Het gebeurde ook dat de architect de stoel eerst liet uitvoeren in een goedkope houtsoort waarop pastaline werd gemodelleerd totdat het gewenste resultaat werd bereikt. Op dezelfde wijze



**Afb. 7 et 8**  
Badkamers (© KIK-IRPA\_GOB).

kwamen ook de grotere meubelen tot stand. Naar de tekening op ware grootte maakte de schrijnwerker een volume van blank hout waarin de architecturale lijnvoering domineerde. Met pastaline werden daarop allerhande motieven gemodelleerd en niets mocht definitief worden gerealiseerd zonder het fiat van de architect, die ook de exacte materialen had bepaald<sup>10</sup>. Voor hem was de juiste materiaalkeuze een essentieel element omdat het niet alleen op het gebied van textuur en dessin maar ook op het gebied

van coloriet een wezenlijke bijdrage aan het geheel leverde. In dat verband is het opmerkelijk dat voor het interieur en het meubilair van het Hotel Solvay niet minder dan 12 verschillende houtsoorten en 23 verschillende marmers werden gebruikt, die ook nog eens op verschillende wijzen werden verwerkt. Samen met de glasramen, het mozaïek en de wandbekleding werd de kleurenharmonie tot in het uiterste doorgedreven om een spectaculair effect te bekomen.



Afb. 9

Eetkamerensemble gepresenteerd op de salon van *La Libre esthétique*, 1897 [*Art et Décoration*, vol. I, nr 3, 1897, p. 47 © KMKG].



Afb. 10

Gezicht op het fumoir en de biljartzaal vanuit de muzieksalon (© KIK-IRPA, Brussel).

In die context was deze herenwoning voor Horta een mijlpaal. Met de creatie van het Tasselhuis was hij er met succes in geslaagd de architectuur te herdenken. De inrichting van het Hotel Solvay luide de mature fase in van Horta als interieurkunstenaar. De rijkdom die het geheel uitstraalt moest immers duidelijk maken dat de Solvays 'solvabel' waren. De realisatie van het Hotel Solvay en de uitwerking van de decoratie en het meubilair liepen deels parallel met dat van andere werven, zoals die van het van Eetveldehuis. Op de vierde tentoonstelling van het jaarlijkse Brusselse salon van *La Libre Esthétique*, dat van 24 februari tot 1 april 1897 liep, toonde Horta een volledig ingerichte eetkamer waarvan de lambriseringsen en de buffetkast waren ontworpen voor de woning van Edmond van Eetvelde en waarvan de tafel en de stoelen waren bestemd voor het Hotel Solvay (afb. 9).

Een groot deel van het door Horta getekende interieur staat nog steeds op zijn oorspronkelijke plaats in het Hotel Solvay. Twee belangrijke elementen die ontbreken zijn het bed dat in 2004 door het Oostenrijkse veilinghuis Dorotheum werd verkocht. Een bijzonder verhaal is dat van de verdwenen vleugelpiano. Die had Horta speciaal ontworpen voor de muzieksalon (afb. 10 tot 12). Het was een bijzonder gedurfd ontwerp omdat het muziekinstrument zou worden uitgevoerd in spiegelglas en brons en het deksel horizontaal zou openen. Het ontwerp werd volledig uitgetekend en de Franse pianofabrikant Pleyel zou het realiseren, maar door tijdsgebrek werd enkel de tafel uitgevoerd naar het ontwerp van de architect<sup>11</sup>. Hoe het instrument er uiteindelijk uitzag is niet geweten. Er is geen enkele foto van bewaard, het is niet geweten wanneer het uit de woning verdween en het is niet eens bekend of het nog bestaat...

## DE TUSSENKOMST VAN THÉO VAN RYSSELBERGHE

Een van de laatste interieuronderdelen die in de woning werden geïntegreerd, was het schilderij *La Lecture dans le Parc* van Théo van Rysselberghe (zie afb. 6). Het werk is een ware blikvanger die de muur op de overloop van de eretrap tussen de gelijkvloerse verdieping en de bel-etage bekleedt. Het is het grootste werk van de pointillistische schilder. Van Rysselberghe was niet de eerste keuze. Horta had oorspronkelijk de symbolistische schilder Emile Fabry gevraagd. In januari 1902 werd zijn project, dat nu in het Hotel Solvay wordt bewaard, ter plaatse voorgesteld en bijgewerkt. Maar Fabry's *Tuin van Eden* beviel klaarblijkelijk niet. Daarop werd de vraag aan Van Rysselberghe gesteld. De schilder, toen vooral geapprecieerd in societymiddens, aanvaardde onmiddellijk. De mogelijkheden om



**Afb. 12**  
De muzieksalon in 2017 (© KIK-IRPA\_G0B).

een werk voor een specifieke plaats en een uniek kader te creëren zijn immers schaars. Het eerste voorstel met als onderwerp baadsters in een park, werd niet aanvaard. Naar verluidt zou Solvay het 'te wulps' hebben gevonden. Daarop diende Van Rysselberghe een nieuw project in dat wel in de smaak viel en dat werd gerealiseerd. Het doek werd geschilderd in het Parijse atelier van de kunstenaar en werd einde decem-

ber 1902 geplaatst. Het geschilderde parkzicht waarop een paar herkenbare figuren zoals de echtgenote van de schilder Maria en zijn dochter Elisabeth, verleent de trappenhal nog extra ruimtelijkheid<sup>12</sup>.

In 1913 werd op vraag van de familie Solvay een ander werk door Van Rysselberghe geconcipeerd voor de muur op de overloop van de trap die naar de privé-appartementen leidt:



**Afb. 11**  
De muzieksalon omstreeks 1902  
[L'Art Décoratif, jg. 4, nr 42, 1902, p. 231  
© KMKG].

*Les Jardins du Généralife à Grenade.* Hoewel van hoge kwaliteit, verstoort het relatief felle kleurgebruik in dit werk, typisch voor de jaren net vóór de Eerste Wereldoorlog, de door Horta zo nagestreefde chromatiek van het interieur. Het duidt meteen ook de zwakte van dergelijk volmaakte totaalconcepten als het Hotel Solvay: evolutie of verandering is nauwelijks mogelijk zonder het geheel te schaden.

## HET DAGELIJKSE LEVEN

Zien en gezien worden, dat aspect was eigen aan de maatschappij omstreeks de eeuwwisseling. Het was ook de reden waarom Horta op vraag van Solvay de salons van een groot balkon voorzag. De Louizalaan was toen een prestigieuze promenade. Een van de redenen waarom volgens Horta Armand Solvay absoluut zijn residentie in de Louizalaan wenste, was om de terugkeer na de wedrennen die in het Ter Kamerenbos werden georganiseerd, te kunnen aanschouwen. Helaas, toen de woning nog maar goed en wel was afgewerkt, werden die niet langer georganiseerd<sup>13</sup>.

Typierend voor de 19de eeuw is de strikte scheiding tussen de recep-tieruimten en het privégedeelte. Zo zijn de appartementen van het echtpaar Solvay volledig afgeschei-den van de bel-etage. Gezien het belang liggen ze aan de straat-zijde. Ze bestaan uit een bureau voor Armand Solvay, een boudoir voor zijn echtgenote, de slaapkamer en een dressing die naar de badkamer leidt. Deze zijn afzon-derlijk toegankelijk vanop de over-loop, maar de drie ruimten zijn ook onderling met elkaar verbonden via schuifdeuren. Als deze geopend zijn, wordt het gevoel van eenheid verder ondersteund door de paral-lel geplaatste spiegels aan de twee uiterste muren. De functies van de ruimten zijn duidelijk af te lezen van het materiaalgebruik. Zo is de studeerkamer van Armand gereali-seerd in eikenhout, een traditionele houtsoort die waarschijnlijk het 'mannelijk' karakter van de ruimte moest accentueren. Dit staat in contrast met het gesatineerde vogeloo-g-esdoorn waarin de lam-brisering van het boudoir is uitge-werkt. De fijne houtsoort geeft de ruimte een 'vrouwelijke' toets, die wordt versterkt door het typische boudoirmeubilair. Het dagbed en het damesbureau van het type *bon-heur du jour* schrijven zich perfect in binnen de typologische meubel-traditie van dergelijke kamers. De slaapkamer is ook voorzien van een ontbijthoek waar het echtpaar op een informele manier kon ontbij-ten. Op de overloop was een win-tertuin.

De drie kinderen van het echtpaar hadden samen met de gouvernante hun kamer op de derde verdieping. De kamers aan de straatzijde waren voorbehouden voor de oudste kin-deren. Deze hiërarchie is daaren-boven weerspiegeld in het materi-aalgebruik: mahoniehout voor de oudste, pitchpine voor de jongste.

## WIJZIGINGEN, INTERVENTIES EN RESTAURATIE

De toevoeging van *Les Jardins du Généralife à Grenade* was de eer-ste belangrijke wijziging van het interieur. Er zouden nog verschil-lende veranderingen volgen. In 1944 werd de koepel in gebrandschilderd glas boven de eretrap vernield na een bominslag in de nabijgelegen Kluisstraat. Nog later, vanaf 1958, werden door de nieuwe eigenaars, de familie Wittamer-De Camps, de belangrijkste ingrepen uitgevoerd. Het echtpaar had de woning van de familie Solvay gekocht om er de ate-liers van hun couturehuis Valens te vestigen. Gezien de wijziging van bestemming, van woonhuis naar atelier en winkel, waren zij genood-zaakt aanpassingen door te voeren. Zo werden op de gelijkvloerse ver-dieping aan de straatzijde twee uit-stalramen gemaakt, de glasramen van de toegangspoort werden ver-wijderd en de ceramieken vloer-tegels in de gang werden vervan-gen door een marmeren vloer. Een ingrijpende wijziging was het dicht-maken van de lichtschacht boven de eretrap zodat op de tweede en derde verdieping de ruimte aanzien-lijk kon worden vergroot. Het impli-ceerde dat het oorspronkelijke ver-warmingssysteem niet meer kon functioneren en dat de wintertuin moest worden gedemonteerd.

Nadat in 1976 de activiteiten van het modehuis ter plaatse stopten, wer-den de jaren 1980 gekenmerkt door een grote restauratiecampagne. In 1982 werd het tijdens de oorlog vernielde glasraam, waarvan de structuur in situ was bewaard, her-steld. Dat gebeurde door de glaze-nier Timmermans onder leiding van architect Georges Gyömörey van het bureau Raymond Lemaire. Die bouwmeester nam ook een deel van de restauraties voor zijn reke-ning, zoals het terugplaatsen van

de wintertuin. Nadat in 1988 de woning in haar geheel beschermd werd, volgde een grote restauratie-campagne die werd geleid door Jos Vandenbreeden. Hij restaureerde niet alleen de achtergevel, maar ook de voorgevel werd opnieuw in zijn oorspronkelijke staat hersteld. Dat was werkelijk een huzaren-stuk<sup>14</sup>. Zowel het buiten- als het bin-nenaspect benaderen in grote mate het origineel. Enkel de lichtschacht boven de eretrap werd niet meer opengemaakt.

Het geheel verkeert nu in een bij-zonder goede bewaringstoestand. Constant worden immers onder-houdswerken uitgevoerd zodat dit uitzonderlijke patrimonium de tand des tijds kan doorstaan.

## NOTEN

1. HORTA, V., *op. cit.*, pp. 64-65: "Met dat alles de beslissing om de 'duurste architect van de stad' te nemen die het minst conform is met de idee van wat een herenwoning van standing moet zijn! Er was reden om de hele familie ongerust te maken, behalve de vader dan, die het breed zag voor zichzelf en zijn kinderen, vooral voor zijn oudste zoon".
2. OOSTENS-WITTAMER, Y., *op. cit.*, p. 308.
3. OOSTENS-WITTAMER, Y., *Victor Horta. L'Hôtel Solvay. The Solvay House*, Institut Supérieur d'Archéologie et d'Histoire de l'Art. Collège Érasme, Louvain-la-Neuve, 1980, pp. 9-10 & 308-309. (Publication d'Histoire de l'Art et d'Archéologie de l'Université Catholique de Louvain - XX)
4. HORTA, V., *op. cit.*, p. 68: "Kortom, een herenwoning zoals alle andere [...]".
5. HORTA, V., *op. cit.*, p. 65: "Armand was zoals zijn vader en stond voor eenvoud en goedheid. De relaties met hem waren vriendschappelijk en werden gekenmerkt door intelligentie en door de charme van zijn echtgenote, die gelukkig meer openstond voor het modernisme dan haar echtgenoot, die uit een milieu kwam waar soberheid plaats had geruimd voor lef en waar kunst voor alles schatplichtig is aan 'rijke mensen' - lees van 'stijl' -, zeker voor wat de architectuur betreft".

6. DE CLERCQ, L., *De internationale context van de Belgische 19de-eeuwse verwarmingstechnologie in haar relatie met de architectuur*, in BERGMANS, A. (ed.), *Gentse bijdragen tot de interieurgeschiedenis*, vol. 32, 2003, p. 105.
7. *Ibidem.* "De bouw en de ruwbouw van het hotel stelt niks voor [...] maar de afwerking en inrichting van de deurlijst tot de luchters, van een krukje tot de bedden, van de tegels, parketvloeren en tapijten, dat is een ander liedje, neen een concert!"
8. OOSTENS-WITTAMER, Y., *op. cit.*, pp. 308-310.
9. HORTA, V., *op. cit.*, p. 68-70.
10. ADRIAENSSENS, W., *Het unieke meubilair. 'Wat jij als een fantasie beschouwt, zal door de kunstenaars worden herinnerd als een voorbeeld van elegantie, gratie en weelderige eenvoud...'*, in CONDE-REIS, G., (s.d.), *Victor Horta - Hôtel Aubecq*, Directie Monumenten en Landschappen, Brussel, 2011, pp. 95-96. Een aantal van die gipsmodellen van het Hotel Solvay werden door de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis in depot gegeven aan het Hortamuseum, waar zij worden geëxposeerd.
11. HORTA, V., *op. cit.*, p. 68.
12. BLOCK, J., *Théo van Rysselberghe and the Architecture of Decoration*, in *The Low Countries*, nr 18, 2010, pp. 260-261.
13. HORTA, V., *op. cit.*, p. 68.
14. VANDENBREEDEN, J., *Het herenhuis Solvay of de instandhouding van een wereldmonument*, in M&L, 5, 1993, pp. 52-58.

.....

### **Victor Horta's Solvay House: the sumptuous city palace of an industrial family**

.....

When the young Armand Solvay rather unexpectedly ascended to the top job at the company *Solvay et C<sup>ie</sup>* in 1894, he commissioned Victor Horta in that same year to design a residence befitting his new status. What is striking is that Horta did not show quite the same daring for the floorplan of Solvay House that he did for other residences he designed during this period. The resources placed at his disposal did, however, enable him to apply a number of innovative techniques to this residence and above all to develop his talent as an interior designer to the full.

In November 2000, Solvay House, together with three other residences by architect Victor Horta, were added to the World Heritage List. This major town house with all the allures of a city palace is the most luxurious creation of the *Art Nouveau* architect. The interior being exceptionally well preserved, it is therefore significant as an example of a style and of the work of this architect. Not only does the residence display the stylistic mastery of Horta, it also shows his technical ingenuity. In addition, the residence reflects like no other how the moneyed classes lived in Brussels during the *fin-de-siècle* era. It also tells us a great deal about its residents, the Solvay family, which had amassed a vast fortune through industry at the time.

---

## COLOFON

### REDACTIECOMITÉ

Jean-Marc Basyn, Stéphane Demeter,  
Paula Dumont, Murielle Leseqque,  
Griet Meyfroots, Cecilia Paredes  
en Brigitte Vander Bruggen.

### EINDREDACTIE IN HET NEDERLANDS

Paula Dumont en Griet Meyfroots

### EINDREDACTIE IN HET FRANS

Stéphane Demeter

### SECRETARIAAT VAN REDACTIE

Murielle Leseqque

### COORDINATIE VAN ICONOGRAFIE

Cecilia Paredes

### COORDINATIE VAN DE DOSSIER

Murielle Leseqque

### AUTEURS/ REDACTIONELE MEDEWERKING

Werner Adriaenssens, Anne-Lise  
Alleaume, Françoise Aubry, Caroline  
Berckmans, Olivier Berckmans, Guy  
Conde-Reis, Stéphane Demeter, Denis  
Derycke, Paula Dumont, Isabelle Leroy,  
Marc Meganck, Christophe Mouzelard,  
Muriel Muret, Isabelle Pauthier,  
Michel Provost, Christian Spapens,  
Brigitte Vander Bruggen, Linda Van  
Santvoort, Tom Verhofstadt, Wivine  
Wailliez, Benjamin Zurstrassen.

### VERTALING

Gitracom, Hilde Pauwels, Erik  
Tack, Data Translations Int.

### NALEZING

Koenraad Raeymaekers, Wim Kenis,  
Coralie Smets, Tom Verhofstadt en  
de leden van het redactiecomité.

### VORMGEVING

La Page sprl

### ONTWERPER VAN DE MAQUETTE

The Crew communication sa

### DRUK

IPM printing

### VERSPREIDING EN ABONNEMENTENBEHEER

Cindy De Brandt, Brigitte  
Vander Bruggen.  
bpeb@sprb.irisnet.be

### BEDANKINGEN

Mathilde Bell Andrade, Michel Gilbert,  
Michel Huynh, Robrecht Janssen,  
Tom Verhofstadt, Soetkin Vervust.

### VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Bety Waknine, directeur-generaal  
van Brussel Stedenbouw en Erfgoed/  
Gewestelijke overheidsdienst  
Brussel, CNN – Vooruitgangstraat  
80, 1035 Brussel.

De artikelen zijn gepubliceerd  
onder de verantwoordelijkheid  
van de auteurs. Alle rechten voor  
het reproduceren, vertalen of  
herwerken zijn voorbehouden.

### CONTACT

Directie Monumenten en  
Landschappen – Cel Sensibilisatie  
CNN – Vooruitgangstraat 80, 1035 Brussel  
[http://www.erfgoed.brussels  
broh.monumenten@gob.irisnet.be](http://www.erfgoed.brussels<br/>broh.monumenten@gob.irisnet.be)

### HERKOMST VAN DE FOTO'S

Mochten er ondanks onze inspanningen  
om alle reproductierechten te betalen  
toch nog gerechtigden zijn die niet  
gecontacteerd werden, dan worden zij  
verzocht zich kenbaar te maken bij de  
Directie Monumenten en Landschappen  
van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

### LIJST MET AFKORTINGEN

AML – Archives et Musée de la Littérature  
APEB – Association pour l'Étude du Bâti  
CIDEP – Centre d'Information, de  
Documentation et d'Étude du Patrimoine  
DCBSO – Documentatiecentrum van  
Brussel Stedelijke Ontwikkeling  
GOB – Gewestelijke  
Overheidsdienst Brussel  
KBS – Koning Boudewijnstichting  
KIK-IRPA – Koninklijk Instituut voor  
het Kunstpatrimonium / Institut  
royal du Patrimoine artistique  
KMKG – Koninklijke Musea voor  
Kunst en Geschiedenis  
KMSKB – Koninklijke Musea voor  
Schone Kunsten van België  
MSB – Museum van de Stad Brussel  
SAB – Stadsarchief Brussel  
ULB – Université libre de Bruxelles  
VUB – Vrije Universiteit Brussel

### ISSN

2034-578X

### WETTELIJK DEPOT

D/2017/6860/009

Cette revue paraît également  
en Français sous le titre  
*Bruxelles Patrimoines*.

## Erfgoed Brussel Reeds verschenen

001 - November 2011  
Terug naar school

002 - Juni 2012  
De Hallepoort

003-004 - September 2012  
De kunst van het bouwen

005 - December 2012  
Hôtel Dewez  
Extra nummer 2013  
Het erfgoed schrijft onze geschiedenis

006-007 - September 2013  
Brussel, m'as-tu vu ?

008 - November 2013  
Industriële architectuur

009 - December 2013  
Parken en tuinen  
010 - April 2014  
Jean-Baptiste Dewin

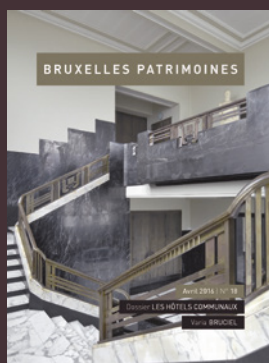
011-012 - September 2014  
Geschiedenis en herinnering

013 - December 2014  
Cultusgebouwen

014 - April 2015  
Zoniënwoud

015-016 - September 2015  
Ateliers, fabrieken  
en kantoren

017 - December 2015  
Stadsarcheologie



018 - April 2016  
De Gemeentehuizen



019-020 - September 2016  
Stijlen gerecycleerd



021 - December 2016  
Victor Besme

[www.erfgoed.brussels](http://www.erfgoed.brussels)



BRUSSEL STEDENBOUW EN ERFGOED  
GEWESTELIJKE OVERHEIDSDIENST BRUSSEL

10 €



ISBN 978-2-87584-142-1